

AHMED el-GAZZÂLÎ

(أحمد الغزالي)

Mecdüddîn Ebü'l-Fütûh Ahmed b.
Muhammed el-Gazzâlî
(ö. 520/1126)**İmam Gazzâlî'nin kardeşi,
vâiz ve mutasavvıf.**

Tûs'ta doğdu. İlk tahsilini burada yaptı. Babasıyla birlikte sūfîlerin semâ meclislerine katıldı. Şâfîî fıkhı tahsil etti. Bağdat'a giderek Nizâmiye Medresesi müderrisliğini bırakıp halvete çekilen İmam Gazzâlî'ye vekâleten bu medresede dersler verdi. Ancak daha sonra tasavvuf sevgisi ağır bastığından inziva ve halvet yolunu seçti. Çeşitli yerleri gezdi ve sūfîlere hizmet etti. Ebü'l-Kâsım el-Cürçânî'nin müridlerinden Ebû Bekir en-Nessâc'ın sohbetlerine katıldı. Kazvin'de vefat etti.

Ahmed el-Gazzâlî, tasavvufta ağabeyi İmam Gazzâlî'den farklı bir yol tutmuştur. İmam Gazzâlî ilim, mârifet, şer'î hükümler ve ahlâkî kaidelere öncelik tanıyan bir tasavvuf anlayışını hâkim kılmaya uğraşırken, o aşk ve vecde önem veren bir tasavvuf anlayışını yaymaya çalıştı ve aşk üzerine yazdığı *Sevânihu'l-uşşâk** adlı Farsça eseri ile bu vadide çığır açtı. Onun bu eserindeki görüşleri Senâî, Rûzbihân-ı Bakîî, Attâr, Fahred-dîn-i Irâkî gibi büyük mutasavvıflar üzerinde müessir oldu. Talebesi Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhîdât ve Levâ'ih*, Irâkî de *Leme'ât* isimli eserlerinde *Sevânih*'i örnek almışlardır. Ahmed el-Gazzâlî'nin bu tasavvuf anlayışı, Celâleddîn-i Rûmî ve İbn Fâriz'de en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Tasavvufî hayatın esasını semâ, aşk, vecd, cezbe ve şevkten ibaret görenler, Ahmed el-Gazzâlî'yi İmam Gazzâlî'den üstün tutarlar. Rivayete göre İmam Gazzâlî, kardeşine, "şeriata daha çok bağlı kalmak için gayret göstermesini" tavsiye etmiş, kardeşi de ona "hakikat hususunda mârifet sahibi olmaya daha çok önem vermesi gerektiğini" söylemiştir. İmam Gazzâlî'nin tasavvufa kardeşinin tesiriyle girdiği ve "Biz aradık, o buldu" dediği rivayet edilir.

Älemde olan her şeyi aşkla açıklayan Ahmed el-Gazzâlî, ilâhî güzelliklerin "gözle görülür güzeller" şeklinde tecellî ettiğine inanır. Bu konudaki düşünceleri onu, Hallâc'dan itibaren çeşitli şekillerde kendini gösteren İblis'i mâzur, hatta haklı görme fikrine götürmüştür. O, İblis'in Âdem'e secde etmemesini,

ebedî bedbahtlığı göze alarak yüce mâşuku Allah'tan başkasına secde etmeme şeklinde açıklar. Onun anlayışına göre İblis, Allah'a o kadar büyük bir aşkla bağlı idi ki cehennemde ebedî olarak azap görme pahasına bile olsa, O'ndan başkasına secde etmedi ve gerçek bir muvahhid olduğunu böylece ispat etti. *Sevânih*'te, "İblis'teki aşkın konusu, sıfatları yüce olan mâşuktur" diyen Ahmed el-Gazzâlî'nin "İblis'ten tevhid derisi almayan zındıktır" dediği nakledilir. Bu görüşlerinden dolayı Yûsuf el-Hemedânî, İbnü'l-Cevzî ve Şîr âlim İbn Ebü'l-Hadîd'in şiddetli tenkidine uğramıştır. İbnü'l-Cevzî, "Ahmed el-Gazzâlî'nin hikmet ve nükteleri bulunmakla beraber sözlerinin çoğunun saçma sapan şeyler olduğunu, uydurma hadisler, düzme hikâyeler ve çarpık sözler naklettiğini, uyanıkken Hz. Peygamber'le görüşerek müşkillerini hallettiğini ileri sürdüğünü, İblis'i mâzur görerek aleyhinde kimseye söz söylemediğini" anlatır. İbn Hacer, Yûsuf el-Hemedânî'nin onun hakkında, "Tasavvuf yolunu ifsat etti. Bir kere konuşmasını dinledim, sözü ateş gibiydi. Ama kaynağı rabbânî değil, şeytanî idi. Semâ meclisinde baş aşağı, ayakları havada deveren ettiğini gördüm" dediğini nakleder (*Lisânü'l-Mizân*, I, 293). İbn Ebü'l-Hadîd ise, "Kıssacı bir vâiz olan Ahmed el-Gazzâlî yanlış yola girmişti" der. Onu iyi tanıyan bir arkadaşı kendisini "yalancılıkta ve verdiği vaazlarla mal mülk sahibi olmada Allah'ın yaratığı harikalardan biri" olarak tanıtır. Bununla birlikte birçok âlim onu övmüş, özellikle İbnü'l-Esir onu İbnü'l-Cevzî'ye karşı savunmuştur.

Ahmed el-Gazzâlî'nin en önemli eseri, konusu aşk olan *Sevânihu'l-uşşâk**'tır (nşr. H. Ritter, İstanbul 1942). İmam Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-din*'ini *Lübâbü'l-İhyâ'* adıyla ilk defa o özetlemiş, semânın haram olduğunu iddia edenlerin görüşlerini reddetmek için *Bevâriku'l-ilmâ'* adlı eserini kaleme almıştır. Eser J. Robson tarafından *Tracts on Listening to music* (London 1938) adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir. *et-Tecrîd fî terciemeti't-tevhîd* isimli eseri *et-Tecrîd fî terciemeti't-Tecrîd* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (trc. M. Fevzi, İstanbul 1285). Diğer eserleri *ez-Zahîre fî 'ilmi'l-başîre*, *Sırru'l-esrâr ve teşkilü'l-envâr*, *Ĥavâşşü't-tevhîd*'dir. Bu son eser, talebesi Saîd b. Fâris el-Lübbânî'nin onun vaaz meclislerinde tuttuğu notlardan derlenmiştir (Brockelmann, *GAL*, I, 546; *Suppl.*, I, 756).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 260; İbn Halikân, *Vefeyât*, I, 97; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I, 150; Sübkî, *Ṭabakât*, VI, 60; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 196; Safedî, *el-Vaṣṭ*, VII, 3; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cinân*, Haydarâbâd 1334-39, III, 224; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 293; Câmî, *Nefehât*, s. 370; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 60; İbn Hibetullah, *et-Ṭabakât*, Bağdad 1956, s. 71; Mirzâ Muhammed – Bâkir Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Haydarâbâd 1925, s. 75; Rızâ Kulî Han Hidayet, *Tezkire-i Riyâzû'l-ârifin*, Tahrân 1305, s. 38; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâyıku'l-hakâyık*, Tahrân 1339 hş., II, 564; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 293; Nasrullah Pürcevâdî, *Sultân-ı Ṭarikat*, *Sevânih-i Zindegî ve Şerh-i Âsâr-i Ahmed-i Gazzâlî*, Tahrân 1358 hş.; Abdülhüseyn Zerînkûb, *Cüstücû der Taşavvufi İrân*, Tahrân 1367 hş., s. 85-110; Brockelmann, *GAL*, I, 546; *Suppl.*, I, 756; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, North Carolina 1975, s. 91, 244, 291; H. Ritter, "al-Ghazâlî", *El²* (İng.), II, 1041-1042.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AHMED GRAN

(bk. AHMED el-MÜCAHİD).

AHMED b. HÂBİT

(أحمد بن حابط)

(ö. 232/846-47)

Mu'tezile mezhebine mensup iken sonraları benimsediği bazı görüşler sebebiyle İslâm'dan ayrıldığı kabul edilen kelâmci.

İbn Hâbit (veya İbn Hâit, bk. Hayyât, s. 107, 108, 110; Makrîzî, II, 347), hayatı hakkında kaynaklarda bulunabilen pek az bilgiye göre Basra'da yaşamış; ileri de kendisiyle aynı görüşleri paylaşacak olan Fazlül-Hadesî ile birlikte Mu'tezile ileri gelenlerinden Nazzâm'ın öğrencisi olmuş; daha sonra İslâm akidesine aykırı görüşler ileri sürerek hocasından ayrılmış ve bu yüzden Mu'tezile mezhebi mensuplarının dahi tepkisine mâruz kalmıştır.

Ahmed b. Hâbit'a göre biri kadîm olan Allah, diğeri yaratılmış olan İsâ b. Meryem olmak üzere iki ilâh vardır. İsâ Allah'ın oğludur. Kâinatı yaratan, insanları âhirette hesaba çekecek olan da odur. Bu görüşlerine Kur'an'dan destek arayan İbn Hâbit, "Melekler saf saf olup rabbın geldiğinde..." (el-Fecr 89/22); "... onlar rabbinin gelmesini mi bekliyorlar?" (el-En'âm 6/158); "onlar Allah'ın meleklerle birlikte bulut gölgeleri içinde gelmesini mi bekliyorlar?" (el-Bakara